

Dušan Fabe

Pristanišče in luka

Harbour and Port

Povzetek

Nedavno, ob obisku znamenitega jezikoslovca Davida Crystala v Ljubljani, smo izvedeli, da so v angleščino besede prevzete celo iz 350 jezikov. Lahko smo se prepričali, da zaradi sposojenk jezik ne umre. Nasprotno, danes je angleščina prevladujoč svetovni jezik. Njene prevlade zagotovo ni omogočilo le bogato besedišče, a jo je vendarle pospešilo. Večje izrazne možnosti jezik krepijo, česar pa se v Sloveniji (še) ne zavedamo. Zaradi občutka ogroženosti in strahu pred izumrtjem materinščine smo nezaupljivi do vsega, kar ni izvorno slovensko. Ta občutek je še zlasti izstopal v času poosamosvojitvene politične evforije – prevelik strah zaradi ogrožanja samobitnosti pred vsem, kar je domnevno prevzeto iz srbohrvaščine. Namen tega članka je dokazati, da so vse očitnejše težnje po opustitvi izraza *luka* iz slovenskega jezika popolnoma neutemeljene.

Abstract

Recently, on the occasion of the visit of the famous linguist, David Crystal, to Ljubljana, we learned that there are as many as 350 English words borrowed from other languages. Because of such borrowings languages do not die out. In fact, English is the prevailing world language, although not entirely because of its rich vocabulary. In any case, more possibilities of articulation in a language increase its importance. It seems that we in Slovenia are not (yet) aware of this. Fearing that our mother tongue is threatened causes a distrust of all that is not originally Slovene. This feeling was particularly apparent during our political euphoria in the aftermath of the attainment of Slovenian independence. The words that had presumably been borrowed from Serbo-Croatian were despised. This paper aims to prove that evident tendencies to eliminate the word *luka* from the Slovene language are thoroughly unfounded.

Ker je jezik živ organizem, je povsem naravno, da nastajajo nove besede in stare odmirajo. Nove termine tvorimo, ko poimenujemo novonastale pojme, ali prevzemamo že leksikalizirano znanje od drugih jezikovnih skupnosti. Stari termini odmirajo, ko postanejo neuporabni. Najpogostejše se to dogaja zato, ker predmetna stvarnost, na katero se nanašajo, ne obstaja več oziroma jo nadomešča nova. Če se ti procesi dogajajo v jeziku bolj ali manj spontano, brez predpisovanja »od zgoraj«, lahko pričakujemo, da se bo

jezik razvijal naravno in logično. Žal pa ni vedno tako.

V zadnjem času smo priča prizadevanjem, da bi v slovenskem jeziku opustili izraz *luka*, čeprav ga SSKJ še pozna. To pa povzroča prevajalcem iz angleščine v slovenščino in v nasprotni smeri težave. V angleščini imamo namreč dva izraza, ki se med seboj pomensko razlikujeta – *harbour* in *port*. Izberimo najprej tri relevantne slovarje in pogledjmo, kako ju definirajo.

Harbour

A place of shelter for ships; *spec.* where they may lie close to and sheltered by the shore or by works extended from it; a haven, a port.

Port

A place by the shore where ships may run in for shelter from storms, or to load and unload; a harbour, a haven.

A town or place possessing a harbour to which vessels resort to load or unload, from which they start or at which they finish their voyages; *spec.* a place where customs officers are stationed to supervise the entry of goods.

Often as a part of the proper name of towns, etc., which are also harbours, e. g. Port Arthur, Port Chalmers, Port Elizabeth, Port Erin, Port Glasgow, Port Patrick, Port Royal, Port Said, Port Victoria; also in composition as Bridport, Devonport, Maryport, etc.

(OED 1994)

Harbor

Any place which affords good anchorage and a fairly safe station for ships, or in which ships can be sheltered by the land from wind and sea. Also called haven. It is not necessary that it be landlocked or absolutely safe for ships... A place where ships are brought for commercial purposes to load and unload goods and passengers.

The term »harbor« strictly speaking applies only to the area of water with the works necessary for its formation, protection, and maintenance, such as breakwaters, jetties, and so on. A port is made up of a harbour plus the freight and passenger structures such as docks, wharves, quays, and so forth, with their equipment.

(de Kerchove 1961: 354)

Port

A harbour with facilities for berthing ships, embarkation and disembarkation of passengers, and the loading and unloading of cargo.

(Dear in Kemp 1992: 129)

S povzemanjem primerjajmo navedene tri vire. Prvi, splošni slovar (OED 1994), dela komaj zaznavne razlike med izrazoma *harbour* in *port*. Oba sta opredeljena kot »zatočišče« (shelter) za ladje, pri besedi *port* pa dodaja še možnost natovarjanja in iztovarjanja (to load and unload). V drugem odstavku pri izrazu *port* razširja pomen še na »pristaniško mesto« (place possessing a harbour) in pod oznako *strokovno (spec.)* dodaja »kraj, kjer so cariniki«. V tretjem odstavku navaja nekaj lastnih imen pristaniških mest.

Drugi vir (de Kerchove) v prvem odstavku, pri bolj splošnem opredeljevanju pojma *harbour*, ugotavlja, da je to »kraj, kamor pripeljejo ladje v komercialne namene, da natovorijo in iztovorijo blago in potnike« (a place where ships are brought for commercial purposes to load and unload goods and passengers), se pravi, da na podlagi tega med pojmom *harbour* in *port* ne moremo potegniti ločnice. Toda v drugem odstavku, bolj »strogo vzeto« (strictly speaking), ugotavlja, da se pojem *harbour* nanaša »samo na akvatorij, ki je zaščiten z valolomi, pomoli itd.«, *port* pa ima »še dodatno potrebno infrastrukturo za tovor in potnike, npr. doke, operativno obalo itd., skupaj s pripadajočo opremo«.

Tretji vir se ujema z drugim odstavkom drugega vira, saj opredeljuje *port* kot »*harbour* z vsemi napravami, ki so potrebne za pristajanje ladij, vkrcevanje in izkrcevanje potnikov ter natovarjanje in iztovarjanje blaga«.

Naj povzamemo: v splošnem jeziku na podlagi navedenih definicij ne kaže delati razlik med pojmom, toda v strokovnem jeziku ima *port* še dodatno značilnosti pristanišča v komercialne namene z vso potrebno infrastrukturo.

Kako je z ustreznici v slovenščini? SSKJ sicer navaja dva izraza, ki ju lahko uporabimo kot prevedka, *pristanišče* in *luka*. Slednji je definiran kot »veliko pristanišče z ustreznimi mehaničnimi napravami za pretovarjanje, skladišči, gospodarskimi dejavnostmi« (SSKJ/II 1991: 650). Za pristanišče pa »območje morja z urejeno obalo, pomoli, valobrani, ki omogočajo pristajanje, zasidranje, zavarovanje ladij« (SSKJ/II 1991: 189). Vendar

se zlasti po osamosvojitvi Slovenije vse bolj uveljavlja težnja, da bi slovenski jezik ohranil le en izraz, in sicer *pristanišče*. To nam med drugim dokazuje tudi Pomorski zakonik, ki v svojih 999 členih niti enkrat ne uporabi izraza *luka* (PZ 2001).

Upravičeno lahko domnevamo, da je to spodbudil, če že ne kar predpisal, članek Jezikovnega razsodišča pri SZDL, objavljen v Delu še pred osamosvojitvijo Slovenije, leta 1985, na pobudo enega od bralcev. Članek navajamo v celoti, ker se nam zdi pomemben za razumevanje razlogov, ki so pripeljali do dejanskega opuščanja uradne rabe izraza *luka*.

»Ti dve besedi [op.: luka in pristanišče] je v Nedeljskem dalj časa obravnaval Janko Moder in pri tem prišel do sklepa, da je pristanišče slovenska, luka pa tuja, srbohrvaška beseda in da bi se nam bilo temu primerno ravnati pri primerjanju naših danosti. Mag. S. Ž. [op. bralec, ki je dal pobudo za razpravo] pa meni, da naj bi luko strokovno rabili za *morsko luko*, pristanišče pa za *rečno pristanišče*. Svoj prav S. Ž. podpira z dosedanjjo rabo teh dveh besed v strokovnih besedilih, poudarjajoč posebej, da je taka raba tudi v srbohrvaščini in ustrezni zvezni zakonodaji. Na koncu se še naš dopisnik priporoča za razsodbo.

Odgovor:

Zakonska raba obeh izrazov res predvideva to razločevanje: luka na morju, pristanišče na reki. Ker pa mi rečnih pristanišč nimamo, ampak le morska (S. Ž. govori le o enem pravem), s tem praktično pokopljemo lepo domačo besedo pristanišče. Naše ljudstvo pa delitve na luko in pristanišče ne pozna. Poleg rečnih in morskih pristanišč so tudi jezerska. In zato bi po logiki S. Ž. spet rabili posebno ime, saj imajo jezerska pristanišča gotovo tudi svoje posebnosti. In so še pristanišča, ki so tako rekoč hkrati na reki in na morju, ob izlivih rek namreč, včasih pa tudi ob globokih ustjih: tako bi bila ob plimi na ravni luk, ob oseki pa pristanišč: lep primer za tako pristanišče je Hamburg. Ločevanje med pristaniščem in luko je torej za lase privlečeno. Naša beseda za to kar npr. Nemci imenujejo Hafen (drugi ger-

manski narodi pa primerno svojemu jeziku), Romani pa port ali podobno, je pristanišče. In sicer je pristanišče zlasti tudi morsko. Kdor hoče ločiti eno in drugo, zato lahko uporablja prilastke: morsko, rečno, jezersko, rečno-morsko. Sicer pa ni nobene nejasnosti, za kaj gre: beograjsko pristanišče ni ob morju, koprsko je, čikaško je ob jezeru, hamburško ob reki, ki jo napaja tudi morje. Naših jezikovnih stvari nam vendar ne morejo urejati drugi jeziki, tudi še tako sorodni ne.«

(Delo, 7. 5. 1985, str. 6)

Na omenjeni članek nas opozarja Čičerov in dodaja, »da ladja v koprskem pristanišču pristane in ne luči, ter, sklicujoč se na Bezljajev Etimološki slovar, pojasnjuje, da je izraz *luka* izposojenka v pomenu *portos*, kar bi v našem jeziku pomenilo *pristanišče*« (1991: 1). Zdi se, da so to bili, poleg slovenske osamosvojitve, osnovni razlogi za opuščanje izraza *luka* iz slovenske pomorske terminologije.

Poskusimo v nadaljevanju ugotoviti, ali so vsi navedeni razlogi tudi utemeljeni. Izraz *luka* je resnično prevzet iz hrvaščine *luka*, kar poleg pristanišče, prvotno *zaviv*, pomeni tudi *loka* (*močvirje*, *močvirnat travnik*) iz praslovanske *krivina* ali *rečni zavoj* (Snoj 1997: 312). Vendar je tudi *loka* v cerkveni slovanščini pomenila »morski zaliv, dolina, močvirnat travnik, močvirje« (Snoj 1997: 308). Toda če opuščamo izraz *luka* zaradi tega, ker je spo- sojenka iz hrvaščine, ne glede na to, da je izraz praslovanski, bi morali enako narediti s »slovensko« besedo *pristanišče*, kajti tudi ta ni izvorno slovenska, ampak je ravno tako prevzeta iz hrvaščine – *pristanište*. Glagol *pristati* je sestavljenka iz hrvaških *pri* in *stati* (Snoj 1997: 502).

Naše etimološko proučevanje angleških in slovenskih virov v ničemer ne nakazuje povezanosti izraza *port* (luka) z morjem in izraza *harbour* (pristanišče) z reko. Preberimo še definicijo luke oziroma pristanišča iz jugoslovanske zakonodaje z naslovom »Luke in pristanišča«:

Luka oziroma pristanišče je vodni in z vodo neposredno povezani kopni prostor z zgrajenimi in nezgrajenimi obalami, lukobrani, naprava-

mi in drugimi objekti, ki so namenjeni za pristanje, zasidranje in zavarovanje ladij, vkrcavanje in izkrcavanje potnikov in blaga, uskladičenje in druge manipulacije z blagom, proizvodnjo, oplemenitenje in dodelavo blaga in za druge gospodarske dejavnosti, ki so s temi dejavnostmi v medsebojni ekonomski, prometni in tehnološki zvezi.

(ZPNP 1977: str. 887, čl. 15)

Definicija v ničemer ne povezuje izraza *luka* oziroma *pristanišče* z ločevanjem na morsko ali rečno pristanišče. Pri natančnem branju celotnega zakona smo zasledili dosledno rabo sintagem bodisi *luka oziroma pristanišča* ali *luka in pristanišča*, razen v členih 120 in 122, kjer zares zasledimo rabo *luka* v povezavi z morjem in *pristanišča* v povezavi z notranjimi vodami:

»Če se je član posadke morske ladje med delovnim razmerjem [...] izkrcal z ladje izven luke [...] oziroma če ladjar izkrca člana posadke ladje notranje plovbe izven pristanišča, [...]«

(ZPNP 1977: str. 898, čl. 120)

»In [...] če je članu posadke morske ladje preskrbljeno ustrezno delo na ladji, ki plove v luko, v kateri se je vkrcal, oziroma če je članu posadke ladje notranje plovbe preskrbljeno delo na ladji, ki plove v pristanišče, v katerem je ladjarjev sedež ...«

(ZPNP 1977: str. 898, čl. 122)

Toda ta zakonodajalčeva izjema pri rabi pojmov *luka* in *pristanišče* v dveh navedenih členih ni nikjer utemeljena in je tudi v neskladju z uvodno definicijo v zakonu. Zato lahko sklepamo, da je v zavesti zakonodajalcev, tedaj v Beogradu, morda zares obstajala predstava o referenčnosti: *luka* – morje in *pristanišče* – reka, a za to ne najdemo nobenih utemeljenih razlogov niti pri nas niti v mednarodni pomorski zakonodaji. Do podobne ugotovitve je prišel tudi Luzer: »Posebno je zanimljiv izraz pristanište, koji se u hrvatskom rabi umjesto višeečlanog leksema *luka unutrašnje plovidbe*. Iako uvršćen u domaćoj literaturi, veoma uopćen izraz pristanište,

ničim ne upućuje na to da je riječ o *riječnoj luci* ili *luci na rijeci*« (1997: 212).

Povrnimo se k navedku Jezikovnega razsodišča. Neutemeljena se nam zdi v njem trditev, da »naše ljudstvo [...] delitve na luko in pristanišče ne pozna«. Marsikateri pomorščak na ladji ali v pomorskem gospodarstvu se namreč zaveda razlike med njima, še zlasti ker ima pogosto opravka z angleškima izrazoma *port* in *harbour*. To lahko podkrepimo tudi s temle podatkom. Podjetje Luka Koper se je nekoč imenovalo Pristanišče Koper, pa so ga preimenovali ravno zato, ker je pristanišče preraslo v luko. Dobilo je namreč agencije, skladišča, carine, predelavo in obdelavo tovorov, špedicijo, oskrbo ladij in drugo (Šober 1964: 112).

Kljub vsemu pa je videti, da v Sloveniji obstaja vsesplošno soglasje o tem, da ohranimo samo en izraz, saj izraz *luka* izginja iz zakonodaje. Novi Pomorski zakonik pozna samo pojem *pristanišče*, ki je namenjeno za »privzovanje, za zasidranje in varstvo ladij, za izgradnjo in vzdrževanje plovil, vkrcavanje in izkrcavanje oseb in tovara, skladičenje in druga opravila z blagom [...] in za druge gospodarske dejavnosti [...]« (PZ 2001: 115). Se pravi, da po novem *pristanišče* združuje pomena obeh nekdanih pojmov, *pristanišča* in *luka*. Tudi *Luško kapitanijo* v Kopru, ki je v sklopu Uprave RS za pomorstvo, so preimenovali v *Pristaniško kapitanijo*. Toda popolna opustitev izraza *luka* v slovenščini utegne povzročati težave, ne samo, ko bi šlo za odnos do angleškega pomorskega jezika (npr. prevajalcem). Poleg koprskе luke imamo namreč v Sloveniji še druga mednarodna pristanišča, v Piranu, Portorožu in Izoli, ki pa se po funkciji znatno razlikujejo od nje. Zato bi moral obstajati leksikaliziran razloček med »pristaniščema«, kakršni sta koprsko in piransko, tj. koprška luka in piransko pristanišče.

Prepričani smo, da Jezikovno razsodišče ni upoštevalo pomorske prakse in vseh pomenskih razsežnosti obeh izrazov. Zato tudi ni presodilo v korist slovenskega jezika, kajti ohranitev izraza *luka* bi pomenila obogatitev njegove izrazne moči, saj sinonim – *pristanišče* – pri tem ne bi bil ogrožen.

Tu velja omeniti še angleški izraz *haven*, ki je sopomenka izraza *harbour*. Prvi od obeh ima daljši etimološki razvoj. Segla namreč v anglosaksonščino, *hæfene* (Skeat 1993: 196), kar je sorodno holandskemu izrazu *haven*, danskemu *havn* in nemškemu *Hafen*, vedno s pomenom *pristanišče*. Drugi se prvič pojavi v srednji angleščini kot *herberwe* (Skeat 1993: 194) in je nastal pod vplivom islandščine *herbergi*, s pomenom *pristanišče* in *vojaško pomorsko zaklonišče*. Morda je nenavadno, da se je ravno novejši izraz *harbour* močnejše ustalil v denotativnem pomenu *pristanišče*, starejši *haven* pa je pogostejše rabljen v konotativnem pomenu *zatočišče*, *zavetje* ali *pristan*. Razlikovalna prvina med izrazoma *haven* in *harbour* je tudi ta, da je *haven*, kar implicira že njegova metaforičnost, vedno naraven pristan.

Razlikovalne prvine

haven	harbour	port
naravno in metaforično	naravno ali umetno in nekomercialno	pretežno umetno in komercialno

Pod krajevno pristanišče sodi tudi *mandrač*, ki je nastal iz italijanskega *mandracchio*, kar pomeni manjši zaščiten vodni prostor znotraj pristanišča, ki je namenjen sidranju ali privezovanju manjših plovil. Piran ima na primer tak mandrač, ki je plitvejši in je namenjen meščanom, da privežejo ali zasidrajo svoja plovila, zunanji, večji in globlji vodni prostor pa je namenjen večjim linijskim ali drugim gostujočim ladjam (Bonin 1993). Angleški »približek« temu bi bil *boat haven* ali *boat harbour* oziroma redko rabljena ustreznica *yacht basin* in še redkeje *boat basin*.

Literatura

- Bonin, F. 1993. *Piransko pristanišče – Il Porto di Pirano*. Piran: Pomorski muzej Sergeja Mašera.
- Čičerov, A. 1991. »Slovenska pomorska terminologija«. V: *Pravna praksa*, št. 217: 15. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- Dear, I., in Kemp, P. 1992. *An A-Z of Sailing Terms*. Oxford: OUP.
- Jezikovno razsodišče. 1985, 7. maj. Luka ali pristanišče. *Delo*, str. 6.
- Kerchove, R. de. 1961. *International Maritime Dictionary*. Second Edition. New York: D. Van Nostrand Company, Inc.
- Luzer, J. 1997. »Kontrastivna analiza nekih izraza engleske i hrvatske lučke terminologije«. V: *Zbornik radova pomorskog fakulteta*, godina 11, M. Biličić (ured.), 205–218. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Pomorski fakultet.
- Oxford University Press. 1994. *The Oxford English Dictionary*. Second Edition on Compact Disc. Version 1.14. [OED]
- [PZ] *Pomorski zakonik*, Urandni list Republike Slovenije, št. 26. Ljubljana, četrtek, 12. aprila 2001, leto XI.
- Skeat, W. W. 1993. *The Concise Dictionary of English Etymology*. Ponatis 1994. Ware, Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd.
- [SSKJ] Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ur. 1987–1991 [1994]. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 5 zv. Enozv. izd., 1994. Ljubljana: DZS.
- Snoj, M. 1997. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Šober, M. 1964. *Morje in pomorstvo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Zakon o pomorski in notranji plovbi* (ZPNP), Uradni list SFRJ, št. 22. Beograd, petek, 22. aprila 1977, leto XXXIII.